

Ана Ашталковска Гајганоска (Македонија)

ЖЕНСКА ИНТИМНОСТ ВО ТЕРЕНСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА МЕТОДОЛОШКИ И ТЕХНИЧКИ АСПЕКТИ

Айстиракџи: Еден од аспектите на дискусиите околу епистемологијата на позиции е полот/родот како фактор во теренските етнографски истражувања и секако понатаму во процесот на создавање на знаењето. Во овој текст станува збор за тоа како се спроведува на дело претпоставката за половата предодреденост во теренската комуникација илустрирано преку неколку теренски искуства на авторката.

Клучни зборови: епистемологија на позиции, полова припадност, теренско истражување, жени.

Вовед

Иако насловот може да разбуди секакви асоцијации, овде станува збор за тоа како се спроведува на дело претпоставката за половата предодреденост во теренската комуникација. Актуелната перспектива на епистемологијата на позиции ја става на гласката на создавањето позиционирани знаења што секако се спротивставува на позитивистичките претпоставки: „Колку повеќе сме себерефлексивни за општествената структура на истражувањето и нашата сопствена позиција во рамките на таа структура, толку помалку ќе му се оддаваме на лажното верување за тоа дека можеме да бидеме објективни во текот на нашата потрага“ (Naples 2004: 380). Како што вели Абу-Лугод, етнографските репрезентации освен што се „делумни вистини“ во смислата на Џејмс Клифорд (Clifford 1986: 6), тие исто така треба да се препознаат и како позиционирани вистини (според Abu-Lughod 2006: 156). Тоа значи дека треба да се земат предвид идентитетите и статусите на луѓето вклучени во теренското истражување, кои неминовно подразбираат и создаваат некакви разлики. „Рефлексивноста овозможува да се направи транспарентен процесот на создавање на знаење. Во рефлексивното истражување разликите ниту се игнорираат, ниту пак се едноставно додадени. Разликите се анализираат и се разбираат како важен фактор што има значајно влијание врз сите аспекти на истражувачкиот процес од почетокот до крајот. (...) Мора да истражуваме каква разлика прават разликите. Разликите се важни“ (Hesse-Biber, Yaiser 2004: 117).

Во американската антропологија почнува да се обрнува внимание на различните идентитети и статуси на истражувачот и следствено на субјективноста во антрополошката работа уште во 60-тите години на 20 век, и генерално за ова „просветлување“ се заслужни припадниците на т.н. феминистичка антропологија¹. Освен

¹ Види во Golde P. (ур.), *Woman in the Field, Anthropological Experiences*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 1970, 1986. Оваа публикација вклучува многу познати женски имиња од светската антропологија што ги споделуваат

тоа што таквите рефлексивни текстови се интересни за читање бидејќи во нив често е испреплетена интимната димензија на теренското истражување, ваквите приказни исто така фрлаат нова светлина на податоците, и на некој чуден начин вака опишаните субјективности помагаат да се добие една пообјективна претстава за анализата на авторите (види Harding 2004: 39–64).

Еден од аспектите на овие многу важни дискусии за епистемологијата на позиции е токму полот/родот како фактор во теренските етнографски истражувања и секако понатаму во процесот на создавање на знаењето. Полот на истражувачот прави голема разлика во однос на темите за кои тој може да дискутира со своите соговорници на терен. Сепак не може така лесно да се заклучи дека тие се секогаш детерминирани од овој услов бидејќи исклучоци секако дека се појавуваат. Во поновата македонска етнологска и антрополошка литература Илина Јакимовска е првата што директно се осврнa на влијанието на половата припадност на истражувачот не само врз изборот на темата на истражување туку и врз самото теренско истражување и врз толкувањето на резултатите што би произлегле од него, па предлага:

„...пооднакво интeресна тема за некои итни истражувања би била не само машката телесност, анализирана како од мажи така и од жени истражувачи, туку и влијанието на половата припадност на самите истражувачи врз изборот на теми, но и врз резултатите на истражувањата, чие толкување би можело да варира токму во зависност од нивната полово/родово предиспонирана перцепција на работите (ако се покаже дека таква сила навистина постои). На тој начин би добиле не само преглед на влијанието на телесноста врз дефинирањето на родовиот идентитет во народната култура, ами и некаков менаџмент на влијанието на телесноста на истражувачот при анализата на истата или некоја на неа блиска тема“ (Јакимовска 2009: 168).

Нејзината етнологско - антрополошка студија посветена на телото и телесноста во македонската традициска култура меѓу другото ги обработува и оние аспекти на телесноста што во популарниот дискурс на традициската култура се затворени, табуизирани и, како што вели, длабоко интимни. Тоа што е интересно е дека откривањето и дискутирањето за таквите длабоко интимни аспекти на телесноста е повторно родово детерминирано. На пример, додека телесноста на жената е разработена во многу трудови и од многу теренски истражувачи, телесноста на мажите во македонската традициска култура го нема истиот третман, што пак придонесува за проблематизирање на „стереотипната ’невидливост‘ на жената во народната култура“. Според тоа може да се констатира дека: „многу повеќе отколку женскиот, во македонската етнологија е замолчан машкиот глас, кој веројатно ненамерно, но фактички е дискриминиран“ (Јакимовска 2009: 167). Поради оваа ситуација Јакимовска претпоставува дека жените се одликуваат со поголема љубопитност, па дури и храброст, како во истражувањето на женската телесност така и очигледно во зборувањето за неа од позиција на субјекти на истражување (види кај Јакимовска 2009: 167).

своите теренски искуства со публиката.

Женски теми

Една од значајните причини за леснотијата на женското себеоткривање на теренските истражувања во македонски контекст, која понекогаш ги изненадува истражувачите, е инаку вообичаената практика за споделување и консултирање со околината за сето она што ги тишти, кое пак може да содржи многу интимни податоци (види повеќе кај Ашталковска Гајтаноска 2014: 79–105). Оваа комуникација во традициската селска заедница се смета за типично женска, па поради тоа жените се тие што ги поседуваат интимните податоци за другите, но можат и да манипулираат со нив по пат на озборување. Претпоставките за ова одат во различни насоки: дека жените се поемотивни, поемпатични, погрижливи итн., и спротивно, тие можат да бидат: зловни, осветољубиви, сплеткарки итн. Символичниот капитал на жените мора да се разгледува во однос на нормите на однесување на заедницата. Потврдувањето и одржувањето на тие норми бара редовен мониторинг или надгледување, и бидејќи историски жените се тие што мораат да се натпреваруваат со тие норми, следствено на тоа, жените се тие што се најмногу заинтересирани за тој мониторинг (Van Vleet 2003).

Подвоеноста на машкиот и женскиот простор во македонската традициска култура за размена на „машки“ и „женски“ информации подразбира дека комуникацијата меѓу луѓето на едно идеално ниво е во голема мера родово ограничена. Машките и женските муабети едноставно не се мешаат. Како што е родово детерминирана комуникацијата на ниво на пошироката заедница, исто таква е и онаа во рамките на потесното семејство кога бабата одредени разговори може да ги отвори, на пример, со внуката, но не и со внукот. Во селските заедници особено се внимава на машко-женските контакти, дури и во онаа возраст кога претпоставката за „близок“ машко-женски контакт е речиси невозможна. На пример, дури и старите жени кога се посетуваат меѓу себе внимаваат да не го начекаат сопругот на домаќинката сам. Освен родовата ограниченост на комуникацијата, таа истовремено е и статусно ограничена во рамките на истиот пол. Деликатните интимни женски прашања се споделуваат во рамките на „својот пол“ и со жени со ист или сличен статус или барем слична возраст. Освен првата брачна ноќ, во овие теми влегува, на пример, и првата менструација. Особено во традициската селска заедница за ваквите аспекти од женската е особено срамно да се разговара со мајката. Истовремено на стариците не им претставува проблем за нив да зборуваат со млада истражувачка соседка отворено и со многу експлицитни објаснувања. Затоа може да се смета за несоодветно жена истражувач да разговара со машки соговорници на теми како, на пример, сексуален живот. Темите за кои се претпоставува дека се родово ограничени за дискусија препорачуваат претпазливост кога ги отвораме нив на терен пред соговорник со „несоодветна“ полова припадност. Но истовремено е важно да се нагласи дека постои опасност овој идеален ред на нештата да се сфати многу сериозно. На пример, во споменатата студија за телото на Илина Јакимовска, таа забележува дека постојат истражувања од мажи истражувачи што успеале да воспостават успешна комуникација за интимни теми со женски соговорници:

„Иако би можело да укажува на уште еден интресен феномен на различни теории и на информативните, но и на истражувачките кон соодвет-

наша телесност, кој која се во прашање жениите е поекспровертиен, повообичаен и би рекле поприроден отколку која се во прашање мажиите“ (Јакимовска 2009: 168).

Таквите примери се спротивставуваат на стереотипната инхибираност кога станува збор за комуникација на интимни теми во заедници каде што таа декларативно е родово детерминирана, зашто спротивни ситуации се секогаш можни и покрај фактот што се веројатно покомплицирани².

Теренски ситуации

Во моите теренски материјали што главно опфаќаат чувствителни теми на истражување, жените се значајно мнозинство во улога на соговорници. Колку што успеав прецизно да избројам, оние проекти во кои сум работела на позиција истражувач, вклучително со студентските истражувања, бројат 91 жена, а само 12 мажи. Од оваа мала бројка на мажи само двајца-тројца биле удостоени со истражувачкото внимание што го подразбира интервјуирањето „еден на еден“, а останатите десетина се јавуваат како случајна и неизбежна придружба на жените што всушност биле главната цел во интервјуто. Разликата во бројноста на машките и женските соговорници е повеќе од очигледна преку оваа илустрација. Оваа едностраност во истражувањето на интимните прашања веројатно првично потекнува од мојот личен стереотип за темите за кои може да се разговара со жени и за темите за кои може да се разговара со мажи. Едноставно е јасно дека интимните споделувања се типични кога се родово ограничени, при што за интимни теми може да се разговара од позиција на жена со жена или евентуално од позиција на маж со маж. Измешаните комбинации се секако можни, но и многу покомплицирани и потешки за спроведување. Ако постои значителна родова поделеност, тогаш секако дека и на маж истражувач би му било тешко да се вклопи или да им пристапи на женските сфери на начин на кој тоа би можела да го направи жена истражувач. На пример, во некои села каде што традициските принципи на однесување сè уште го држат своето важно место во општествениот живот, на жените не им е дозволено да шетаат сами, не смеат да седнат во селските кафеани, комуникацијата со спротивниот пол им е ограничена, дури може да биде ризично и ако разговараат со машки сродник. Секако дека познавањето на ваквата структура на размислување нема да ве охрабри во барањето токму на машки соговорници, кои, на пример, ќе ви зборуваат за своето прво сексуално искуство. Ова пак сосема оправдано можете да го очекувате од жени соговорници од сите возрасти. Дека едноставно жените се задолжени за интимно себеоткривање, потврдуваат и теренските материјали на неколку машки колеги што воспоставиле интимна комуникација со жени соговорници, главно во селска средина.

Според фактот дека во традициската селска заедница однесувањето е нормирано врз основа на половата припадност на членовите на заедницата, тие норми лесно можат да се аплицираат и на странците/истражувачите според нивната полова припадност. Во одредени селски заедници, особено во оние каде што живее до-

² За едно искуство кога жена истражувач интервјуира мажи на чувствителни теми види кај Rios Sandoval 2009

машно население со македонски мајчин јазик и исламска вероисповед, многу аспекти од моето однесување веројатно изгледале сосема неприфатливи кога ќе се спореди со она што важи за нивните женски соселани. На пример, како провокативно однесување може да биде протолкувано самото доаѓање на истражувачката во селото, без потреба таа да направи ништо друго скандалозно. Според нивните норми за женско однесување веројатно шокира тоа што сама жена решила да работи во заедницата како теренски истражувач, нешто што не може да претставува женска задача, туку, напротив, таквото однесување би било строго забрането. Од друга страна, оваа ситуација може да го охрабри убедувањето на одредени мажи од заедницата дека ваквата „самостојност“ на истражувачката, протолкувана како слободно однесување, подразбира исто така и слободно сексуално однесување. Сексизмот или, поточно, погрешното читање на однесувањето на истражувачката на терен може да создаде различни непријатности за неа. Третманот што поради половата припадност може да го добие жена истражувач може повторно да предизвика најразлични тешкотии за неа. На пример Карен Лумсден, која истражувала „машка тема“ (автомобили) и според тоа доминантно „машка средина“, поради сексистичкото однесување на некои од субјектите, нормално, почувствувала одбивност кон некои од нив и се трудела да ги избегнува. Но оваа ситуација влијаела врз самото теренско истражување зашто, според овие критериуми, таа одлучувала на кои настани ќе присуствува, а на кои нема, со кого ќе разговара, а со кого не сака да го прави тоа. Но не е само теренското истражување загрозено во вакви ситуации туку и добросостојбата на истражувачката е исто така зависна од нив: „во текот на теренското истражување доживеав еден вид на емоционален шок бидејќи моите чувства се разликуваа од оние опишани во учебниците и во курсевите за методите. Се чувствував виновна бидејќи не ми се допаѓаа оние што ги истражував и не сакав да поминувам време со нив. Во одредени моменти морав да молчам наместо да дадам експлицитни изјави за несогласувањата со маскулинистичката култура поради стравот дека моите соговорници може да ме избегнуваат. Уште повеќе, верував дека истовремено треба да им бидам благодарна што ми дозволија да влезам во нивниот општествен свет“ (Lumsden 2009: 507, 508).

Секако дека „странците“ привлекуваат посебно внимание во заедницата што се труди да ги смести во различни категории што им стојат на располагање. Особено ако се навраќате во подолг временски период во истото место на истражување, како што ги менувате идентитетите, статусите и улогите, така соговорниците ве сместуваат на соодветно место според овие промени. Постојат различни очекувања за студентка истражувач, млада жена истражувач, и не толку млада жена. Сите овие идентитети стануваат важни во соодветните животни периоди, и од нив многу ќе зависи начинот на кој нè перципираат соговорниците на терен. На пример, ако станува збор за студентка истражувач, доволно е соговорниците да ги знаат основните податоци за припадност: најважно е да имате татко и мајка, а не е лошо доколку можете да наброите повеќе блиски сродници. Погореспоменатите термини млада жена и не толку млада жена истражувач самите по себе се исклучително релативни и нејасни. За појаснување, овие термини се резултат повеќе на произволна периодизација на животниот век во согласност со онаа на соговорниците, за која може да се каже дека постои извесна толеранција од страна на соговорниците кога ме перципираат во комбинација со некои од моите придружни идентитети како обра-

зование, професионален ангажман, живот во големиот град, религиска припадност итн. Така, млада жена би била, на пример, онаа од 20 до 25 години, а не толку млада, жената над оваа возрасна граница. Кога припаѓате во првата група, важни податоци за вас се дали имате потенцијален сопруг на повидок или барем момче. Во одредени селски заедници каде што сè уште се карактеристични традициските норми на однесување, ова веќе е знак за прифаќање на разликостите со оглед на фактот дека категоријата момче не постои за младите жени во заедницата каде што се оди директно на свршеник и сопруг. Добро е ако вашиот одговор е потврден, но не е страшно неприфатливо ако не е, со оглед на тоа дека сè уште имате време за ваква реализација. Кога припаѓате во втората група „возрасни“ жени, веќе е многу важно да бидете омажена, а како што оди бројката на години нагоре, според нормите на селската заедница, најважно е да можете да кажете дека сте мајка. Во истражувачкиот проект каде што работев како асистент истражувач, мојата возраст и возраста на главната истражувачка нас двете нè сместуваа во втората категорија на не баш млади жени. Иако имавме сличен возрастен статус, и можеби и некои други, како образование, слични професии, слични позиции итн., некои други елементи од идентитетот секако дека многу нè разликуваа. Меѓу нив беше и брачниот статус, зашто мојата колешка беше омажена за разлика од мене, но сè уште немаше деца. Така многу беа интересни ваквите прашања што доаѓаа од страна на соговорниците во однос на тешкотиите што тие мене ми ги создаваа, а леснотијата со која таа се справуваше со ваквите интереси. Сепак, интересите на соговорниците не се задоволуваа само со овие аспекти од реализацијата на истражувачите, зашто тие продолжуваа да прашуваат особено откако меѓу нас ќе се создаеа одредени интимни услови за такво испрашување. Така и за омажената истражувачка често беа непријатни прашањата за причините зошто таа сè уште нема деца. Дека овој статус на омажена жена е особено значаен за соговорниците во селските средини како показател дека разговараат со „нормален“, „просечен“ и „реализиран“ поединец во позиција на истражувач, потврдува и една друга ситуација, кога заедно со мојата баба истражувавме во нејзиното село. Обично сите соговорнички го поставуваа прашањето за брачниот статус меѓу првите интереси за истражувачот. Мојот одречен одговор и запрепаственоста на соговорничките поради мојата возраст напоредно со неисполнувањето на овој важен услов баба ми се обидуваа да го ублажи со веста за моето вработување: не е омажена, не е ниту свршена, ама затоа е вработена!³

Многу истражувачки се соочиле со слични ситуации на терен бидејќи едноставно не постојат соодветни социјални позиции во кои тие би биле сместени како немажени жени што одамна ја надминале возрасната граница за стапување во брак. Тие би можело да имаат само некаква маргинална позиција доколку се изворни припадници на истражуваната заедница што има такви стандарди. Но во оваа ситуација еден друг статус може да го ублажи впечатокот – образовани жени што живеат во урбани центри, и според тоа веројатно за нив важат „современите“ или пак некои други и различни стандарди. Така, статусот на туѓинец во оваа смисла може да биде корисен бидејќи не ја ограничува размената и комуникацијата како кога би станувало збор за неомажена жена припадник на таа заедница, која би се наоѓала на нејзините марги-

³ Многу интересна илустрација на слична тема види кај Биеленин-Ленчовска 2009: 92–108.

ни поради фактот дека не е реализирана. Во принцип, статусот на странец на антропологот му овозможува да се оддалечи од ограничувањата што важат за другите припадници на заедницата (види кај Хамерсли, Аткинсон 2009: 74). Фатима има 17 години, а јас во периодот на истражувањето 27, но нашите статуси се сретнуваа според тоа што двете не сме свршени, па затоа сме „застанати“ и застарени: таа на своите 17 години во рамките на нејзината заедница, а јас на своите 27 години според сите норми за реализација во овој поглед. Слабите оправдувања на моја сметка ги вклучуваа различните начини на живот типични за христијаните што живеат во град. Овие аспекти од нашите идентитети дозволуваат да се создаде блиска и пријателска релација меѓу нас и покрај возрасната разлика. На последната посета Фатима ме пречека со добра вест: конечно ја свршиле за Селим. Не се сакале. Ја побарале неговите. Двајцата еднаш се виделе пред свршувачката. Тој ја прашал „како сте дома, дали сте убо“, таа му одговорила и така решила дека сака да се сврши за него. Сега секоја втора вечер Селим доаѓа кај Фатима „на муабет“, а понекогаш Фатима го носела „на спална кај Ањурка“ – нејзина снаа од брат, која инаку живее во Швајцарија. Селим навечер останува обично по два часа. Учел во Струга, има 20 години, „понављал втора година“. Свадбата е планирана за една година. Се плаши од мажачката и од промената што ја очекува, иако била свесна дека не е ни прва ни последна. Вели дека се свршила најстара од сите нејзини роднини; сега има полни 18 години. Раскажува какви подароци добила од семејството на свршеникот за свршувачката и за роденденот. Сите ги ословува со новите термини – золва ми, девер ми, јотрвата итн. Потоа реши да ми ги покаже подароците, златото и нејзините нови работи што ги „криела“ за да ги носи откако ќе се омажи. Прво ги покажува даровите – евтени шминки и парфемии и златото. Потоа во собата за гости, каде што ги чуваат алиштата вади голема количина непакувани чорапи, гаќи, градници, влечки, пижами – сето тоа ќе го носи по свадбата. Има неколку пара танга-гаќи, а сега, со другарка и Шпреса, нарачале секоја по пет пара да им донесат од Италија. Велат дека инаку не носат танга-гаќи, ама такви парчиња ќе им бидат потребни за „навечер“ кога ќе се омажат и кога ќе спијат со мажите.

Сепак, толеранцијата за начинот на живот на истражувачот странец повторно не претставува правило. На пример, една друга соговорничка се стави себеси во позиција на стројник со цел да ме спои со еден маж од заедницата со сличен статус (високообразован, но „застанат“ ерген, кој работи во државна институција во блискиот град), и кој според тоа би бил добра прилика за мене. Ситуацијата на Карим е уште поделикатна: „...јас бев ставена во невозможна ситуација да избирам партнер за време на теренската работа, па дури и потоа доколку успеат договорите“ (Karim 1999: 84). Секако дека ваквите преговарања знаат да бидат напорни и тешки за справување во теренски услови. Како и да е, од истражувачките се бараат објаснувања што ќе бидат значајни за соговорниците за да можат нив да ги сместат во категориите што им стојат на располагање. Овие преговарања, како што видовме, овојпат се ангажираат околу интимниот живот на истражувачот, и тоа на најпрактично ниво. Доколку се случи некаква позитивна разрешница на статусот на истражувачката, односно ако таа не се смести во групата нереализирани, чудни итн., тогаш истовремено овие преговарања придонесуваат кон поголема интимност меѓу истражувачката и нејзините ангажирани соговорници, иако истовремено можат да бидат непријатни за неа. Како што вели Голде, од друга страна, овие прашања сами по себе содржат корисни информации бидејќи тие ги откриваат имплицитните очекувања, грижи и ја откриваат специ-

фичната природа на разликите помеѓу луѓето и етнографот. На странецот не се гледа единствено како на закана, туку исто така и како на објект на љубопитност и внимание; оваа љубопитност е насочена кон учење за туѓиот живот и во утврдувањето на тоа колку е човек истражувачот и колку карактеристики тој ќе сподели со локалното население. Овие прашања даваат можност за размена на многу видови на информации, кои им овозможуваат на луѓето да ја елаборираат нивната слика за истражувачот и да ја направат пореална средината од која доаѓа истражувачот, и сето тоа треба да ја редуцира психолошката оддалеченост меѓу нив (Golde 1986: 10). Соговорниците можат и да побараат жените истражувачи (како и мажите) да се придржуваат до нормите на заедницата за однесувањето според половата припадност, особено во долгите етнографски истражувања во туѓи култури. Во одредени ситуации, наместо толерантност, необичното и туѓо однесување на жените истражувачи (како и на мажите) може да предизвика нивно отфрлање од социјалниот круг на заедницата (на пример, истражувачка идентификувана како проститутка). За да опстане довербата, жената истражувач може ќе треба да ги почитува истите забрани на заедницата што важат и за другите жени, или барем оние забрани за кои не може да се употреби толерантноста (не смее да пуши, да пие, да шета, да оди на гости, да прима момчиња дома, да поставува одредени прашања...) (Хамерсли, Аткинсон 2009: 61, 73, 74).

За другоста и истоста

Особено западната антропологија има долга традиција на истражување на другоста, односно за да биде истражувањето компетентно, неопходно е неговиот фокус да се стави на друга, туѓа култура. Оваа неопходност во антрополошките истражувања постмодернистичките парадигми ја претворија во нејзината спротивност. На пример, во контекст на половата позиционираност, радикалните сугестии велат дека само истражувањето што се одвива во рамките на половата истост може да биде компетентно. Радикалната позиција според која, на пример, само жена може (треба) да ги истражува жените се комплицира кога ќе почнат да се промислуваат различните женски идентитети. Тоа цепкање на компетенциите на истражувачот во зависност од неговите идентитети и оние на неговите субјекти на истражување може да продолжи уште подлабоко, на пример, ако радикалната позиција вели дека само лезбијки можат да ги истражуваат другите лезбијки, а не која било жена истражувач (види и кај Hesse-Biber, Leavy 2004: 420). И така може да се оди речиси до бескрај и до банализирање на истражувањето. Во овој случај не станува збор само за избор на соговорници со одредени идентитети и статуси, кои би биле детерминирани од проблемот на истражување, на пример, кога имаме потреба да истражуваме одредена група луѓе, од одредена класа, раса, етничка припадност, возраст, професија или образовни квалификации, туку кога овие избори се прават за да соодветствуваат со идентитетите на истражувачите зашто единствено тогаш знаењето е компетентно. Некои истражувачи го протежираат токму овој принцип – при истражувањето најдобро би било и истражувачот и неговите соговорници да бидат од ист пол дури и кога темата не е интимна, бидејќи различниот пол може да ѝ попречи на комуникацијата за слободно изразување на одредени искуства, а приближувањето кон лица од истиот пол е полесно. Де Мунк ова го препорачува бидејќи:

„може да ви е срам да поставите некое лично прашање, можеби нема да можете да ги сфатите значењето онака како што може жена и нема да можете да создадете атмосфера на лесно заемно разбирање на ситуацијата со некој од спротивен пол“ (De Munck 2008: 138, 139)⁴

Затоа тој поставува вакво правило во интервјуирањето: кога е можно, интервјуирачот и интервјуируваниот треба да бидат од ист пол. Причините за тоа се: интерпретацијата на неговите колеги за неговите мотиви кога интервјуира жена, затоа што тоа било неприлично, затоа што се чувствувал некомотно да истражува одредени теми со жени информаторки и бидејќи сфатил дека секогаш постои некаква сексуална тензија:

„ова го сфатив кога еднаш жена, информаторка, брокерка, дојде на висторито интервју носејќи мини здолниште. Не ја прашав зошто се облекла така, и можеби тоа немало никаква врска со ситуацијата, но постоа решив да ангажирам жена асистентка што ќе интервјуира жени“ (De Munck 2008: 127).

Има многу интересни толкувања во врска со половата предиспонираност на знаењето што се создава преку теренското истражување. Оттаму, да се биде жена истражувач прави разлика во сите аспекти на продукцијата на знаењето отколку ако се биде маж истражувач. Некои толкувања на овој проблем звучат по малку стереотипно потенцирајќи ги популарните полови разлики во стилот „мажите се од Марс, а жените од Венера“. На пример, некои автори алтернативните форми на знаење ги третираат како ексклузивно женски квалитети, како што се емотивноста и интуицијата со чија помош жената истражувач дури добива привилегирана позиција во споредба со онаа на мажот истражувач:

„Доколку алтернативните начини на знаење се препознатливи како валидни извори на информација, жените би требало да се препознаени како привилегирани набљудувачи делумно поради нивните развиени вештини да го разберат феноменот по пат на интуиција или емотивност“ (Cook, Fonow 1986, според Sprague, Zimmerman 2004: 42, 43).

Некои истражувачи одат дотаму што препорачуваат млади асистентки поради нивната „моќ“ во регрутирањето соговорници бидејќи луѓето не се плашат од „слабоста“, туку напротив се трудат да ѝ помогнат (види кај De Munck 2008: 41), односно се испраќа жена истражувач за потенцијалните соговорници да се чувствуваат помалку загрозени или поточно, за да се чувствуваат посигурни.

Нашата (македонската) етнологска и антрополошка наука по традиција долго време била насочена кон проучување на руралните / традициските селски заедници, а тоа секако дека е пример за истражување на некаква другост во рамките на нашата истост. Но не само во ваков случај, туку другоста може да се разгледува и на поединечно ниво – кога студент интервјуира возрасен човек, кога жена интервјуира маж, па дури и тогаш кога жена интервјуира жена, другоста може да се изрази во различната возраст на жените во истражувањето, на нивниот различен општествен статус итн., што потврдува дека другоста може да се најде насекаде околу нас. Од комбинацијата

⁴ Го користам делото на Де Мунк во ракопис, а не неговиот објавен труд, па според тоа бројот на страниците се однесува на ракописот.

на идентитети и статуси – комбинацијата карактеристична за истражувачот, онаа за соговорниците и конечно од комбинацијата меѓу овие двете – многу ќе зависат нашите потенцијали за создавање на знаењето. И истражувачите и субјектите на истражувањето секојдневно се борат со ограничувањата што им ги наметнуваат различните идентитети. Според тоа, единствена сигурна констатација што во оваа смисла може да се даде е дека воспоставувањето на односите со соговорниците, имајќи ги предвид идентитетските, статусните ограничувања, е многу комплексна работа за која е потребна некаква вештина (види кај Esterberg 2002: 90). Да се биде жена не е доволно за да се разберат интерпретациите на другите жени. Важно е да се земат предвид разликите меѓу жените што се вклучени во истражувачкиот процес. Да се биде инсајдер и жена истовремено, исто така не е доволно за да се стекне разбирање ниту пак за да се добијат поцелосни податоци (Sprague, Zimmerman 2004: 51). Така, во зависност од позиционираноста во оваа смисла, истражувачите можат да добијат многу различни одговори (види кај Hesse-Biber, Yaiser 2004: 101–120). Секако дека постојат извесни разлики меѓу „машко“ и „женско“ теренско истражување, но сепак се придружувам на оние што сметаат дека ваквата родова поделба во корист на жените како подобри теренски истражувачи претставува мит придружен со најразлични објаснувања зошто е тоа така, некои од нив прилично произволни и несоодветни за аргументација. На пример, секако, многу спорна е тезата дека жените се многу почувствителни и емпатични од мажите (види кај Barret 1997: 199). Како и да е, прашањето дали жените или мажите се подобри теренски истражувачи продолжува да провоцира. На страната на жените оди следново:

„како штеренски истражувачи се смета дека жениите имаат неколку предности пред мажиите; се смета дека подобро комуницираат, дека се почувствителни и емпатични, дека се поприемчиви за субјективни прашања, помалку се видливи на штерен; претставуваат помала закана и имаат поголема флексибилност во заемањето улоги“ (Barret 1997: 197).

Сепак, стереотипите за жените во различни општества можат да се претворат и во предност кога жена е во улога на истражувач. Постојат и многу спротивни примери за искористување на „женскоста“ или женственоста во добивање на информации. Жените често се сметаат за понежни, незаштитени, емотивни, добри слушатели, емпатични итн., па сите овие претстави исто така можат да бидат во полза на истражувањето. Во оваа смисла Мид сугерира дека што постара изгледа жената, толку полесно станува теренското истражување зашто староста придонесува кон андрогенизирањето и избегнувањето на незгодните сексистички моменти. „Повеќе од мажите, жените на теренското истражување треба да внимаваат на својата репутација“ (Barret 1997: 199). Ставот за староста што ја андрогенизира жената се покажува како неважечки во македонските услови на истражување. Така, проф. д-р Анета Светиева, според нејзиното богато теренско искуство, забележува дека возрасните жени истражувачи се особено „чудна“ појава во селските заедници низ Македонија зашто седењето дома се смета како најсоодветно однесување на нивната старост. И покрај нејзините обиди да ја оправда својата ситуација со професорскиот статус, претставата за „лудата старка“ што шета низ селата останува да преовладува особено меѓу повозрасните селани (лична комуникација).

Заклучок

Со оглед на фактот дека суштина на теренското истражување претставува интеракцијата меѓу истражувачот и соговорниците, непредвидливоста на теренските односи генерално подразбира дека контролата врз самиот процес е минимална. Едноставно таква е природата на етнографското теренско истражување. Секако, текстот посочува на потребата да се размислува околу тоа каква разлика прави половата припадност во контекст на теренското истражување зашто тоа секако влијае врз целиот истражувачки процес. Во контекст пак на некакви „правила“ што би ги регулирале ефектите на машките и на женските истражувања, сакам да завршам со поентата на проф. д-р Анета Светиева (лична комуникација) што секако оди против концепт за регулација воопшто: и покрај сериозните разлики што ги прават различните идентитети, статуси, припадности... често се случува да воспоставиме врска со соговорник, кој инаку ги задоволува сите критериуми на достапност, на еден чуден и неочекуван начин, во зависност од сличностите или поклопувањата на сензибилните и мисловните капацитети на соговорниците (во случајов оние на истражувачот и соговорникот), зашто секако дека „не е толку јасна и директна патеката помеѓу своето и туѓото, познатото и непознатото, интимноста и оддалеченоста“ (Coffey 1999: 22).

Користена литература:

- Ашталковска Гајтаноска, Ана. 2014. Аспекти на интимноста во македонската народна култура. Во: *За етнологијата... безброј ѝрагови сме ѝреминале. За Анета Светиева*, (уред.) Ристески Љупчо и Ана Ашталковска Гајтаноска, 79-105. Скопје: ИЕА.
- Биеленин-Ленчовска, Каролина. 2009. Мојата антропологија во Република Македонија. *ЕтноАнтропоЗум* 9: 92-108.
- Јакимовска, Илина. 2009. *Телото, етнoлошко - антропoлошка студија*. Скопје: Слово.
- Хамерсли, Мартин и Пол Аткинсон. 2009. *Етнографија, Принципи и во практика*, Скопје: Наипрес.
- Abu-Lughod, Lila. 2006. Writing against Culture. Во: *Feminist Anthropology, A Reader*. (ed.) Lewin Ellen, 153-169. Blackwell Publishing.
- Barret, Stanley R. 1997. *Anthropology: A Student's Guide to Theory and Method*. Toronto: University of Toronto Press.
- Coffey, Amanda. 1999. *The Ethnographic Self, Fieldwork and the Representation of Identity*. SAGE Publications.
- De Munck, Victor C. 2008. *Research Design and Methods for Studying Culture in the Field*. Kaunas: Vytautas Magnus University, Lithuania.
- Esterberg, Kristin G. 2002. *Qualitative Methods in Social Research*. McGraw-Hill Higher Education.

- Golde, P. (ed.) 1986. *Woman in the Field, Anthropological Experiences*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Harding, Sandra. 2004. Rethinking Standpoint Epistemology: What is “Strong Objectivity“? Bo: *Feminist Perspectives on Social Research*, (eds.) Hesse-Biber Sharlene and Michelle L. Yaiser. 39-64. Oxford University Press.
- Hesse-Biber, Sharlene и Michelle L. Yaiser. 2004. Difference Matters: Studying Across Race, Class, Gender, and Sexuality. Bo: *Feminist Perspectives on Social Research*, (eds.) Hesse-Biber Sharlene and Michelle L. Yaiser. 101-120. Oxford University Press.
- Hesse-Biber Sharlene, Patricia Leavy (eds.). 2004. *Approaches to Qualitative Research: A Reader on Theory and Practise*. Oxford University Press.
- Karim, Wazir Jahan. 1993. With moyang melur in Carey Island: more endangered, more engendered. Bo: *Gendered fields, women, men and ethnography*. (eds.) Bell Diane, Pat Caplan, Jahan Wazir Karim. 78-92. Routhledge.
- Lumsden, Karen. 2009. ‘Don’t Ask a Woman to Do Another Woman’s Job’: Gendered Interactions and the Emotional Ethnographer, *Sociology* 43(3): 497–513. BSA Publications Ltd., SAGE Publications, достапно на: <http://soc.sagepub.com/content/43/3/497>; последен пат посетено на 25.09.2011.
- Naples, Nancy A. 2004. The Outsider Phenomenon. In: *Feminist Perspectives on Social Research*, (eds.) Hesse-Biber Sharlene and Michelle L. Yaiser. 373-381. Oxford University Press.
- Rios Sandoval, Mariana. 2009. Behind the scenes: reflecting on cross-gender interview dynamics in Mexico City. In: *Anthropology Matters*, North America, 11, nov. 2009, достапно на: http://www.anthropologymatters.com/index.php?journal=anth_matters&page=article&op=view&path%5B%5D=24; последен пат посетено на 14.07.2011.
- Sprague, Joey and Mary Zimmerman. 2004. Overcoming Dualisms: A Feminist Agenda for Sociological Methodology. Bo: *Approaches to Qualitative Research: A Reader on Theory and Practis*, (eds.) Hesse-Biber Sharlene, Patricia Leavy. 39-61. Oxford University Press.
- Van Vleet, Krista. 2003. Partial theories, On gossip, envy and ethnography in the Andes, *Ethnography* 4(4): 491–519. SAGE Publications, достапно на: <http://eth.sagepub.com/cgi/reprint/4/4/491>; последен пат посетено на 23.03.2009.